

УДК 355.4:94 (4/9) “1979/1989”

DOI: 10.33099/2707-1383-2019-34-4-191-209

*Таранець С. В., ад'юнкт штатний,
Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного,
Україна (м. Львів)*

**ДІЇ ДЕСАНТНО-ШТУРМОВОГО КОМПОНЕНТУ
СПЕЦІАЛЬНИХ ПІДРОЗДІЛІВ ПРИКОРДОННИХ ВІЙСЬК СРСР
(ЗА ДОСВІДОМ ВІЙНИ В АФГАНІСТАНІ 1979–1989 РР.)**

Участь у бойових діях Прикордонних військ Комітету державної безпеки СРСР тривалий час замовчувалася, оскільки офіційно прикордонники бойові дії на території Афганістану не вели. Військовослужбовці Прикордонних військ, які загинули в Демократичній Республіці Афганістан офіційно вважались загиблими при охороні та захисті державного кордону. В той же час дуже багато прикордонників пройшли через горнило Афганської війни. Лише нещодавно почали з'являться згадки про ті події від безпосередніх учасників подій, в деякій мірі почали відкриватись архівні дані та публікуватись спеціалістами наукові роботи по даній темі. У статті розкривається як Прикордонні війська відіграли у війні в Афганістані надзвичайну та дуже важливу роль. На основі аналізу джерел та літератури розкривається досвід СРСР щодо створення, розвитку та безпосередньої бойової діяльності спеціальних підрозділів Прикордонних військ КДБ СРСР. Розглядається створення, структура, озброєння та діяльність безпрецедентного феномену для прикордонних військ, а саме десантно-штурмового компоненту спеціальних підрозділів Прикордонних військ КДБ СРСР. Розкривається роль та місце десантно-штурмових груп у загальній структурі та діяльності спеціальних підрозділів прикордонних військ СРСР. Обґрунтовується розділення десантно-штурмового компоненту на наземний та повітряний компоненти. Приводиться система взаємодії між цими компонентами. Розглядається еволюційний процес створення та подальшого розвитку повітряного компоненту – авіації Прикордонних військ. Аналізується структура авіації Прикордонних військ, її озброєння та бойова ді-

яльність під час ведення десантно-штурмових дій у взаємодії з десантно-штурмовими підрозділами.

Ключові слова: десантно-штурмовий компонент, спеціальні підрозділи прикордонних військ зведені бойові загони, маневрені групи, мотоманеврені групи, десантно-штурмові мобільні групи, десантно-штурмові операції, десантно-штурмові дії, десантно-рейдові дії, десантно-ударні дії, авіація прикордонних військ.

Участь у бойових діях Прикордонних військ (ПВ) Комітету державної безпеки (КДБ) СРСР у Демократичній Республіці Афганістан (ДРА) тривалий час замовчувалася, оскільки офіційно прикордонники бойові дії на території цієї країни не вели. Водночас, їх роль була значною, оскільки сформовані у їх складі десантно-штурмові, мотоманеврені та маневрені групи показали значну ефективність при веденні бойових дій [1, с.485].

Про участь ПВ КДБ СРСР у бойових діях на території ДРА написано дуже мало наукових робіт, практично відсутні архівні матеріали, оскільки після виводу військ із ДРА начальник ПВ КДБ СРСР генерал армії В. Матросов віддав наказ про знищення всіх архівних матеріалів, що відносилися до цього періоду, а сам факт їх участі в тій війні ретельно приховувався керівництвом КДБ [2, с. 89; 3, с.115–121; 4, с. 73–77; 5, с. 2]. Особливо багато “пробілів” пов’язано з участю у бо-

йових діях у складі зведених бойових загонів (ЗБЗ) та десантно-штурмових мобільних груп (ДШМГ) [6, с.108].

Як свідчить історичний досвід, обсяг покладених завдань, військово-політична обстановка в країні і навколо неї, дії опозиції та інші чинники визначили характер оперативно-бойових дій спецпідрозділів ПВ. Їх умовно можна розділити на три періоди.

У першому, початковому, періоді (грудень 1979 р. – січень 1982 р.) прикордонники забезпечували введення обмеженого контингенту радянських військ (ОКРВ) на територію ДРА окремими рейдовими діями, було створено угруповання спецпідрозділів ПВ, очищено від опозиції і прийняті під охорону північні райони ДРА по усьому радянсько-афганському кордону на глибину 10–15 км.

Другий, основний, період дій спецпідрозділів ПВ в ДРА (січень 1982 – січень 1987 рр.) характеризується вдосконаленням організаційної структури

Фото з Центрального музею ДПСУ

спеціальних підрозділів ПВ, проведенням повномасштабних операцій, розширенням їх зони відповідальності до 100–150 км.

Третій, заключний, період (січень 1987 р. – лютий 1989 р.) співпав з часом дії програми національного примирення, оголошеного керівництвом ДРА в 1987 р., підписанням Женевських угод, що передбачали невтручання у внутрішні справи ДРА і виведення з відти радянських військ [7, с.113].

Розкриємо особливості дій спеціальних підрозділів ПВ за кожним з вищезазначених періодів. Під час першого періоду (початок 1980 – січень 1982 рр.) було прийнято рішення про введення на територію ДРА Окремого контингенту радянських військ (ОКРВ), а також перших прикордонних підрозділів [3, с.115–121; 4, с.73–

77; 8, с.82–89]. З того часу вся ділянка радянсько-афганського кордону стала по суті вогневим рубежем.

Тому керівництво ПВ КДБ СРСР поставило завдання перед командуванням Червонопрапорного Середньо-Азійського прикордонного округу (ЧСАПО) забезпечити безпеку ділянки радянсько-афганського кордону в зоні його відповідальності.

Захист державного кордону СРСР передбачався з двох сторін, що унеможливило дії противника на далеких підступах [5, с.26]. В ніч на 8 січня 1980 р. у північні райони ДРА були введені мобільні підрозділи ПВ [10, с.355]. 80-кілометрова зона прикордонних районів ДРА відводилася під контроль ПВ КДБ СРСР. Згодом на стратегічно небезпечних і ключових напрямках вірогідного руху противника були розміщені блок-

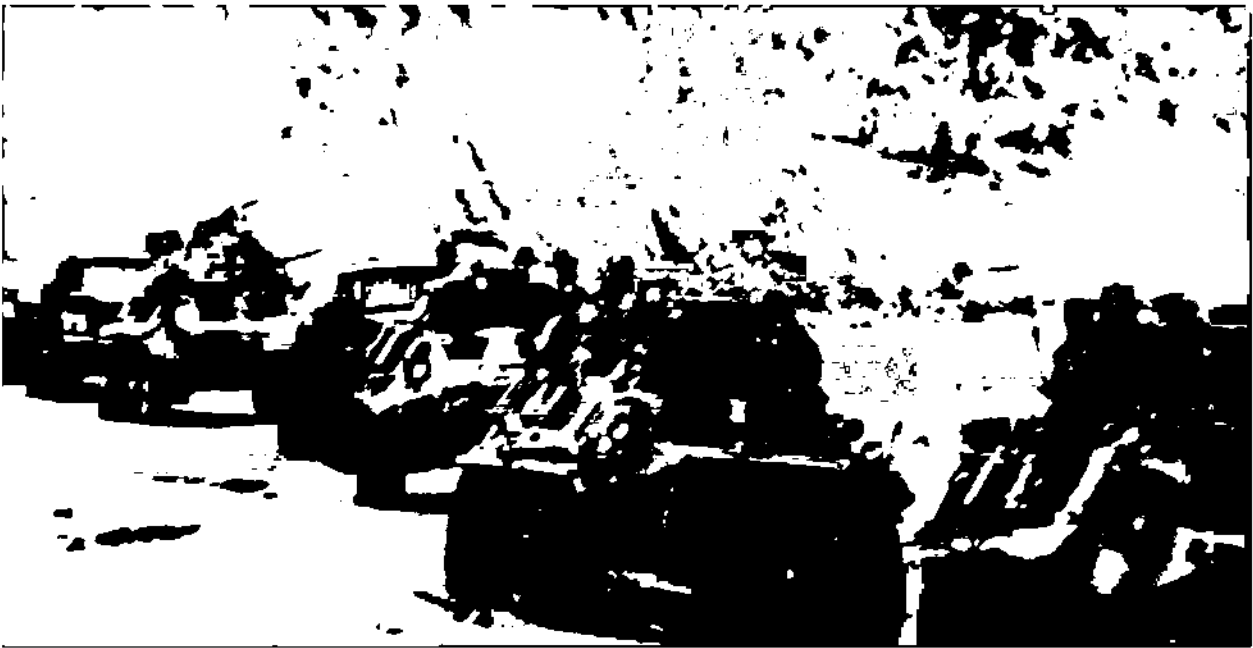

Фото з Центрального музею ДПСУ

пости, зведені бойові загони і десантно-штурмові групи ПВ. Для забезпечення повітряної підтримки наземних військ, постачання штабу оперативною інформацією і інших бойових цілей застосовувалася авіація ПВ Червонопрапорних Середньо-Азійського і Східного округів [5, с.18]. Спецпідрозділи ПВ на території Афганістану повинні були діяти спільно з частинами 40-ї армії. Проте основні її сили знаходилися в центральних і південних районах ДРА. У північних же районах країни уздовж кордону розміщувалися лише підрозділи десантно-штурмової бригади, танковий взвод і мотострілецький полк 201-ї мотострілецької дивізії. Але і вони в кінці 1981 р. – на початку 1982 р. були виведені із зони дій ПВ. Отож, ПВ фактично залишилися наодинці з північним угрупованням моджахедів.

Афганські урядові сили загальною чисельністю 367 чоловік були здатні охороняти тільки місця своєї дислокації. Повітові (волосні) ж центри органів влади охоронялися взводами (ротами) військової поліції (царандоя), а в кішлаках – загонами самооборони, що налічували 20–30 осіб [7, с.113].

Відповідно виникла гостра оперативна необхідність не тільки охороняти але і обороняти державний кордон по обидва його боки. З цією метою в місті Душанбе Таджикиської РСР був створений орган управління – Оперативна група ЧСАПО, яка замикала на собі керівництво шістьма воюючими прикордонними загонами афганського напрямку (Тахта-Базарський, 61-й прикордонний загін; Керакинський, 47-й прикордонний загін; Термезський, 81-й прикордонний загін;

Фото з Центрального музею ДПСУ

Пянджський, 48-й прикордонний загін; Московський, 117-й прикордонний загін; Хорогський, 66-й прикордонний загін) [8, с. 82–89].

В кінці 1979 р. для виконання бойових завдань на афганській території війська Середньо-Азійського і Східного прикордонних округів (ПО), що охороняли радянсько-афганський і радянсько-китайський кордон, не мали в розпорядженні необхідних резервів. Тому почали створювати спеціальне угруповання, що включало в основному зведені бойові загони (ЗБЗ) прикордонників і штатні маневрені групи (МГ), призначені для розміщення гарнізонами в північних районах ДРА [7, с. 113]. До початку афганських подій ЧСАПО не мав спеціальних штатних підрозділів для виконання бойових операцій, тому належало сформувати

зі складу штатних прикордонних загонів ЗБЗ [8, с. 288]. Вони формувалися в кожному прикордонному загоні округу, передусім у тих, що охороняли кордон на іранській ділянці. Чисельність кожного такого загону складала 60–70 осіб [5, с.29]. Комплектуванням підрозділів ЗБЗ особовим складом, тиловим забезпеченням, зброєю і боєприпасами займався прикордонний загін, від якого виставлявся ЗБЗ [6, с. 111].

Необхідно відзначити, що бойовий склад, чисельність ЗБЗ були непостійними і залежали від багатьох факторів та складала від 30 до 180 осіб на БТР-60, БМП, а для забезпечення дій ЗБЗ з повітря були виділені дві авіагрупи, у складі яких знаходилися вертольоти Мі-8 та Мі-24 [6, с. 109].

Першою великою операцією по зачищенню від озброєних бунтівників при-

кордонної афганської смути в північній частині Бадахшану стала операція «Тори-80», проведена в лютому – березні 1980 р. силами Хорогського, Московського і Пянджського прикордонних загонів. У цій операції для десантування прикордонників і прикриття наземної групи, що висувалася, було задіяно понад 10 вертольотів Мі-8 10-го ОАП (окремого авіаційного полку) [6, с.111]. ЗБЗ формували на базах прикордонних загонів як тимчасові структури з особового складу штатних мотоманеврених груп (ММГ), взводів підвищеної боєздатності, резервних застав, інших підрозділів на період проведення локальних операцій і для виставлення невеликих гарнізонів на суміжній території. На їх базі згодом ставали гарнізонами штатні ММГ і були сформовані перші штатні десантно-штурмові маневрені групи (ДШМГ) [8, с. 288].

Протягом наступних двох років операції проти душманських угруповань стали проводитися на регулярній основі, із залученням великих сил і засобів. Наприклад, в ході операції з введення військ у північну частину провінцій Тахар і Кундуз, що проводилася в січні – лютому 1982 р., від ПВ було задіяно 6 ММГ і ДШМГ [5, с.18]. Всього протягом 1980–1981 рр. спецпідрозділи ПВ провели десятки операцій, сотні бойових рейдів і засідок. Водночас

створюється чітка система управління спецопераціями ПВ на території ДРА [11]. Так, якщо в 1980–1981 рр. основними бойовими підрозділами головним чином були ЗБЗ, то з 1982 р. із розширенням зони відповідальності ПВ до 100–150 км, стали штатні ММГ і ДШМГ, які в ході низки спецоперацій прийшли на заміну сформованих на позаштатній основі ЗБЗ, введені в ДРА і розміщені в шести провінційних центрах на півночі країни [5, с.51–52;7, с.114; 11]. В штати Хорогського, Московського, Пянджського, Термезського і Тахта-Базарського загонів вводяться ММГ і ДШГ [10, с.140]. Кожен прикордонний загін включав 2–6 ММГ, ДШМГ, підрозділи бойового, технічного і тилового забезпечення [8, с. 288]. Безпосередньо перед введенням спеціальних підрозділів ПВ (СПП ПВ) в ДРА була організована цілеспрямована бойова підготовка особового складу в п'яти прикордонних загонах афганського напрямку [7, с.113].

Під час другого періоду (січень 1982 – січень 1987 рр.) ці підрозділи узяли під щільний контроль прилеглі території, позбавляючи противника можливості активно діяти біля рубежів СРСР. Спочатку в ДРА було введено сім ММГ, що розташувалися в 70–100 км від кордону. Пізніше зона відповідальності прикордонників в

ДРА досягла глибини в 150 км, а чисельність угруповання прикордонників в той період становила 7,5 тис. осіб [5, с.51]. Безпосереднє керівництво СпП ПВ здійснювали сформовані для цієї мети польові (загонові) оперативні групи, очолювані заступниками начальників прикордонних загонів. Ці групи розташовувалися разом з ММГ, забезпечуючи взаємодію зі штабами оперативних зон [7, с.114].

Від кожного з прикордонних загонів вглиб території ДРА до 100 км від лінії радянського державного кордону були направлені і на постійній основі дислокувались СпП ПВ – мотоманеврені групи (ММГ) До складу однієї ММГ входили: управління, 3–4 прикордонні застави, взвод зв'язку, взвод матеріально-технічного забезпечення, протитанковий взвод, інженерно-саперний взвод, розвідувальний взвод, мінометна батарея, медичний пункт. Загальна чисельність особового складу складала до 300 осіб. Бойова діяльність ММГ включала: ведення розвідувально-пошукових дій в зоні відповідальності з метою виявлення місць знаходження груп противника, їх складів з озброєнням і боєприпасами та їх знищення, ліквідацію виявлених груп противника та їх поплічників [8, с.82–89].

У 1982 р. ММГ доповнили десантно-штурмовими маневреними групами

(ДШМГ). Вони являли собою аеромобільний бойовий підрозділ, та на відміну від ММГ, мали додаткові засоби вогневої підтримки і бойового забезпечення, але не мали автомобільної і бронетанкової техніки. Натомість на операції вилітали на вертольотах, що дозволяло завдавати ударів по противнику в найнесподіваніших місцях. На озброєнні мали 82-мм переносні міномети, автоматичні гранатомети АГС-17, підствольні гранатомети ГП-25, вогнемети “Джміль”, станкові гранатомети СПГ-9 [5, с.51; 8, с.290]. Така бойова міць дозволяла значно активізувати діяльність ПВ [11].

Перша ДШМГ з'явилась у 1982 р. у Пянджському прикордонному загоні. Пізніше практично в кожному прикордонному загоні були сформовані аналогічні підрозділи, які діяли по всій зоні відповідальності ПВ. Завданнями ДШМГ, як ММГ і МГ, були ліквідація бойових угруповань опозиції в зонах відповідальності, знищення баз і складів зброї моджахедів [3, с.115–121; 4, с.73–77; 7, с.114; 12]. Виключність ДШМГ полягала в тому, що цей СпП ПВ був призначений для виконання завдань по охороні і обороні державного кордону способом застосування тактичного повітряного десанту чи шляхом ведення десантно-штурмових дій (ДШД). ДШМГ застосовувались

для нанесення ударів по противнику в важкодоступній для бронетехніки гірській місцевості, а також як оперативний підрозділ підкріплення. Організаційно ДШМГ складалась з групи управління та 2-х десантно-штурмових прикордонних застав. Чисельність ДШМГ складала до 100 осіб з посиленням озброєнням. На протипагу ММГ, десантно-штурмові маневрені групи базувались в розташуванні прикордонних загонів на радянській території й доставлялись до місць виконання завдань на вертольотах через державний кордон [8, с. 82–89]. Отже, якщо розбирати десантно-штурмовий компонент спеціальних військ ПВ КДБ СРСР, то обов'язково слід приділити увагу і його повітряному компоненту – Авіації прикордонних військ (АПВ).

Авіація ПВ брала участь у бойових діях в ДРА понад дев'ять років – з січня 1980 р. до лютого 1989 р. На самому початку війни авіаційні групи були відносно нечисленні та і бойовий досвід практично був відсутній [5, с. 36]. На початок 1980 р. у складі ЧСАПО була лише одна окрема авіаескадрилья, що мала на озброєнні дванадцять вертольотів Мі-8 і два літаки Ан-12 [14, с. 294]. У період з 1980 р. до початку 1982 р. переважно проводилися рейдові операції, в основу яких було покладено висування ЗБЗ і ММГ спільно

з афганськими підрозділами своїм ходом на автобронетехніці, з подальшим розгортанням, блокуванням і знищенням противника в заданому районі. У такий спосіб було проведено близько 10 % від загальної кількості операцій в ДРА і ефективність їх була низькою. Основними завданнями авіації в цих операціях була повітряна розвідка (12 %) і супровід колон на марші (15 %). Лише при необхідності вертольоти піднімали для вогневої підтримки бойових дій наземних підрозділів (15 %) і десантування невеликих підрозділів (13 %). Великий відсоток моторесурсу (17 %) витрачався на забезпечення наземних підрозділів матеріально-технічними засобами [14, с. 297–298]. Натомість вже через два роки більшість операцій проходили в аеромобільному варіанті [5, с.36].

Під час збільшення авіаційного угруповання і набуття досвіду ведення бойових дій, у авіації ПВ з'явилась можливість проводити десантно-штурмові операції виключно силами авіаційних груп і висаджених з них ДШМГ. Як правило, ці операції проводилися з метою захоплення або знищення невеликих груп противника, керівників опозиції, штабів і баз, складів і караванів зі зброєю та боєприпасами. Кількість таких десантно-штурмових операцій складала близько 20 % від

загальної кількості операцій, проведених ПВ в прикордонних районах ДРА, але в той же час вони були найбільш ефективні. Суть десантно-штурмової операції полягала в швидкій, раптової і масовій висадці добре озброєних і максимально полегшених десантно-штурмових підрозділів і груп захоплення посадочних майданчиків по периметру району блокування (прикриття). Десантування здійснювалось при сильній вогневій підтримці висадки і бойових дій десантних підрозділів з повітря, з подальшим нарощуванням сил і засобів на захоплених або знову підібраних посадкових майданчиках вертольотами. Із зайняттям початкових рубежів (районів) блокування висадженими десантниками здійснювався пошук і знищення противника всередині блокованого району. Зазвичай такі операції вимагали рішучих дій, довго і ретельно готувалися, проводилися сміливо, зухвало і в обмежені терміни. Після досягнення мети або закінчення операції, висаджені десанти поверталися в початкові райони або передесантовувалися в інші райони [14, с. 297–298]. За допомогою вертольотів вдавалося працювати на упередження, а у випадках нападів, засідок, обстрілу, підривів тощо негайно завдавати авіаційних ударів у відповідь, висаджувати тактичні десанти,

посилені десантні групи, вести десантно-штурмові дії і, як правило, перемагати або наносити відчутні втрати противникові [14, с. 306].

У 1981–1984 рр. ММГ і мінометні батареї залучались для бойового стажування на термін від 3 до 6 місяців, а екіпажі вертольотів – на 1–2 місяці. Було впорядковано використання підрозділів і частин в зоні відповідальності прикордонних загонів з чіткою їх спеціалізацією. Так, ДШМГ Керкинського прикордонного загону і вертольоти Марійського авіаполку застосовувалися в рівнинній зоні (зони відповідальності Тахта-Базарського, Керкинського і Термезського прикордонних загонів), а вертольоти Душанбинського авіаполку – в горах (зони відповідальності Пянджського, Московського і Хорогського загонів). Це дозволило значно підвищити ефективність їх дій і скоротити втрати [7, с. 114; 12]. В той же час офіцерів-фахівців для ДШМГ та АПВ готували у ВВНЗ МО [15].

Під час основного періоду бойових дій (1982–1986 рр.) більшість проведених операцій проводилися ПВ в аеромобільному (десантно-штурмовому) варіанті, тобто з доставкою до місць ведення бойових дій по повітря, десантуванням та вогневою підтримкою наземного ешелону з подальшим по-

верненням до вихідних районів для десантування, що складало 70 % від усіх проведених ПВ операцій. Основними завданнями авіації ПВ в десантно-штурмових операціях були десантування ДШМГ (20 %) і їх вогнева підтримка з повітря (15 %), усі інші завдання були другорядними [14, с.297–298]. Відповідно до статистики, в ста найбільших операціях ПВ на кордоні з Афганістаном в середньому брало участь вісімнадцять вертольотів, з них дванадцять – транспортно-бойових Мі-8 і шість бойових вертольотів Мі-24. Окрім них в підготовці таких операцій, тобто доставці особового складу, доставці озброєння і боєприпасів у вихідні райони десантування постійно брали участь літаки Ан-26, а з 1985 р. – важкі транспортні вертольоти Мі-26. Саме дванадцять вертольотів Мі-8МТ гнучко і оптимально вирішували головне завдання будь-якої десантно-штурмової операції, як у високогірній, так і в рівнинній або пустельній місцевостях. До того ж, вони у повному складі брали на борт головний підрозділ прикордонних військ – ДШМГ, посилену мінометною батареєю (взводом), не розбиваючи їх на частини і не порушуючи їх організаційно-штатну структуру. Залежно від задуму операції, оперативних і фізико-географічних умов вони

могли виконувати бойові завдання ескадрильєю у повному складі (найчастіше на рівнинній або пустельній місцевостях), використовуючи при цьому один або декілька майданчиків; двома шістьками (найчастіше при діях в ущелинах або горах), використовуючи два посадочні майданчики; трьома четвірками, якщо вимагалось несподівано висадити десант і оточити противника. В цьому випадку використовувалися три посадочні майданчики одночасно.

Для підвищення бойових можливостей авіації пропонувалося подальше вдосконалення організаційно-штатної структури самих авіаполків з тим розрахунком, щоб у їх складі мати три авіаескадрильї: два транспортно-десантних вертольоти Мі-8МТ по шістьнадцять одиниць в кожній і одну ескадрилью бойових вертольотів Мі-24 з дванадцяти одиниць, що і було зроблено до кінця афганської кампанії в Марійському окремому авіаполку. Авіаційний полк самостійно міг на рівнинній місцевості двома транспортно-десантними ескадрильями Мі-8МТ десантувати одночасно за один політ дві ДШМГ, або у високогірній місцевості він міг десантувати одну ДШМГ і надійно прикрити висадку і бойові дії десанту з повітря третьою бойовою ескадрильєю вертольотів Мі-24. Особливу значущість бойового резерву

вертольотів і льотного складу в авіаполку і ескадрильї неодноразово підтвердив досвід застосування зведених авіаполків ЧСАПО, а потім і Марійського авіаполку. Виходячи з цього, у складі двох транспортно-десантних ескадрильї до кінця афганських подій було по 16 вертольотів, а не 12 як було раніше, тобто з резервом не менше 25 %, що дозволило застосовувати авіацію з максимальною інтенсивністю і дало можливість планомірно та своєчасно проводити відновлювальні роботи авіатехніки, планову підготовку до польотів, застосовувати маневр силами і засобами [14, с.308–309].

Досвід бойових дій авіації ПВ в Афганістані підтвердив необхідність диференційного підходу до озброєння вертольотів. При вогневій підтримці бойових дій наземних підрозділів застосовувалися боєприпаси з підвищеними високоточними характеристиками; при завданні самостійних авіаційних ударів – авіабомби різного калібру і призначення або некеровані ракети С-24; при десантуванні особового складу – некеровані ракети С-8 і стрілецько-гарматне озброєння. Не виключалася можливість і комбінованого підходу до бойового спорядження вертольотів при вирішенні ними самостійних завдань. При висадці десанту спочатку робилося одночасне

десантування великим складом груп (12–18 і навіть до 24 вертольотів) з посадками на 3–4 посадочні майданчики в гірській місцевості, або на 6–12 майданчиків в рівнинній місцевості (на плато), а потім за 2–3 рейси цими ж вертольотами здійснювалося послідовне нарощування сил і засобів наземних підрозділів на ці захоплені майданчики. Частина вертольотів у будь-якому разі виділялася для локалізації району операції від припливу свіжих сил формувань бойовиків або перешкоди виходу їх з-під удару. Успіх застосування авіації залежав і від продуманого вибору побудови бойових порядків підрозділів на період виконання ними своїх завдань. У складі бойових порядків, окрім основної ударної або десантної групи, були групи пригнічення засобів ППО, прикриття висадки десанту, цілевказівки і наведення на цілі, розвідки і авіаційна пошуково-рятувальна група. Бойові порядки авіагруп в такій операції були зосереджені і компактні, а не розтягнуті в довжину. Ескадрилья з 12–16 вертольотів йшла у бойовому порядку “колона ланок” з інтервалом 1000–1500 м, а ланки – у бойовому порядку “колона” або “пеленг” вертольотів з інтервалами 300–500 м. У районі цілі або десантування застосовувався бойовий порядок груп “круг” або “коробочка”. Зміна бойового порядку

робилася тільки по команді командира і пов'язана була з обстановкою, що складається на маршруті польоту або в районі застосування авіації [14, с.310].

Величезною проблемою для СпП ПВ була відсутність в прикордонних загонах складів пального. Для своєчасного забезпечення підрозділів паливом, по мірі постачання гумовотканинних резервуарів МР-6 і МР-25, їх стали розгортати на шляхах доставки, утворюючи тимчасові склади пального. А зі збільшенням інтенсивності застосування авіації ПВ на велику глибину від державного кордону були обладнані склади авіаційного палива з пунктами заправки авіатехніки в комендатурах прикордонних загонів і безпосередньо в підрозділах на території Афганістану [8, с. 287].

Для якісної підготовки і ведення великих операцій завчасно забезпечувалися усі прикордонні загонами зручними аерофотопланшетами з нанесеними на них зонами відповідальності. Завчасне інженерне устаткування місцевості і радіосвітлотехнічне забезпечення польотів потребувало будівництва аеродромів підскоку (розміром 50 x 300 м) на основних напрямках польотів і посадочних майданчиків (розміром 50 x 100 м) в гарнізонах постійної і тимчасової дислокації в Афганістані з твердим металевим покриттям [14, с.305].

Протягом 1982–1986 рр. спецпідрозділи ПВ провели понад 800 операцій. У липні 1986 р. угруповання спецпідрозділів ПВ вже включало 28 ММГ. 20 прикордонних застав розміщувались в 55-ти гарнізонах на території Афганістану. В бойових діях брали участь 151 БМП, 248 БТР, більше 200 мінометів, а також інша техніка та озброєння. Загальна чисельність угруповання прикордонників в той час складала близько 7500 осіб [7, с. 116; 4, с. 73–77; 12; 10, с. 144, 155].

Під час третього періоду (січень 1987 р. – лютий 1989 р.) прикордонники практично не планували і не проводили великомасштабних операцій, але все ж таки було проведено понад 50 операцій меншого масштабу. Вони зазвичай забезпечувались висадкою десантних підрозділів прикордонних загонів. Лише з вересня 1988 р. до січня 1989 р. авіацією ПВ було здійснено понад 1900 вильотів [7, с.119]. Проте з 1987 р. противник почав активно застосовувати ПЗРК “Стінгер”, що утрудняло, а в деяких випадках повністю паралізувало повітряний рух. Ця обставина потребувала зміни тактики виконання польотів, зокрема в обхід населених пунктів і відомих засідок, на гранично малих висотах, застосування індивідуальних засобів захисту вертольотів, нових тактичних

прийомів і заходів забезпечення. Наявність у бойовиків сучасних радіозасобів, прослуховування переговорів, набуття ними досвіду роботи на авіаційних частотах призводило до запізнення десантів при блокуванні загонів бойовиків і баз, потребувало від екіпажів підвищення дисципліни радіообміну, використання кодованих слів і фраз, строгої витримки режиму радіомовчання тощо [14, с. 297; 16].

Наприкінці 1988 р. ПВ мали найбільше за весь час перебування в ДРА універсальне угруповання, яке мало значні оперативні та бойові можливості. Загальна чисельність угруповання спеціальних підрозділів ПВ налічувала понад 11 тис. прикордонників і складалося з 32 ММГ [10, с.356], які розміщувалися в 66-ти гарнізонах на території ДРА та підтримувалися значними силами ДШМГ та авіації з радянської території [1, с.807; 2, с.56; 13, с. 151]. Його основним завданням у цей період було забезпечення виведення 40-ї армії та своїх підрозділів з подальшим забезпеченням захисту та охорони державного кордону в умовах безпосереднього виходу значної кількості формувань моджахедів на лінію державного кордону. Спеціальні підрозділи ПВ виводилися із Афганістану в останню чергу – з 5 до 15 лютого 1989 р. [3, с.115–121]. Отже, осмислю-

ючи історичний досвід застосування СпП ПВ виявляється ряд закономірностей, що дозволяє виробити основні принципи їх діяльності в ході ведення воєнних дій. [18, с. 216–217]. Адже як показав досвід передачі (після проведеного аналізу по закінченні Афганської кампанії щодо ефективності застосування ДШМГ) з МО до відання ПВ 103-ї повітрянодесантної дивізії, що в мирний час такі військові формування в складі ПВ не можуть бути ефективними, а їх утримання, бойова підготовка та забезпечення досить затратні [10, с. 149]. В той же час досвід ДШМГ щодо ведення ДШД, на теперішній час є предметом вивчення та впровадження в практику ДШВ та ССО в плані ведення ДШД в спеціальних операціях десантно-штурмовим силовим компонентом [17, с. 84; 7, с. 119]. Отже, підсумовуючи вищезазначене зробимо висновок, що угруповання ПВ СРСР в ДРА було найбільшим тимчасовим формуванням в історії ПВ КДБ СРСР.

Це був найскладніший і найважчий період оперативно-військової діяльності радянських ПВ за весь час їх існування (бойові дії велися безперервно майже десять років по фронту понад 2300 і на глибину понад 100 км [10, с.356] – авт.).

Під час оперативно-бойових дій пройшли перевірку організаційно-

штатна структура спецпідрозділів, органів управління, зброя та спеціальна техніка. Було апробовано нову для ПВ структуру ММГ і ДШМГ, які могли діяти як самостійно, так і в складі будь-якого прикордонного угруповання.

Досвід ДШМГ ПВ КДБ СРСР щодо ведення десантно-штурмових дій дотепер є актуальним. Рейдові, засідкові, пошукові, ударно-рейдові дії ММГ і МГ продемонстрували ви-

соку ефективність і досі можуть використовуватися при веденні бойових дій спецпідрозділами, зокрема ДШВ і ССО Збройних Сил України.

Теоретичне осмислення історичного досвіду застосування прикордонних формувань у військовий час дозволяє з певною мірою достовірності виявити ряд тенденцій і закономірностей, виробити основні принципи діяльності подібних формувань в ході ведення воєнних дій.

Список використаних джерел і літератури

1. Плахотный М. П. Энциклопедия Пограничных войск. [В 9 томах]. К.: ООО “Альфа Реклама”, 2011. – Т. VI: Пограничные войска КГБ СССР в Демократической Республике Афганистан (1979–1989). – 1340 с.
2. Боярський В. И. Генерал армии Матросов: портрет на фоне границы. / В. И. Боярський - М.: ООО “Издательский дом “Граница”, 2002. – 392 с.
3. Серватюк В. М. Участь Прикордонних військ КДБ СРСР у бойових діях на території республіки Афганістан (1979–1989 рр.) / В. М. Серватюк, К. В. Мосцова, Л. В. Серватюк // Воєнно-історичний вісник: Зб. наук. праць НУОУ. – К.: ЦП “Компринт”, 2014. Вип. 1(II). – 140с.
4. Щодо участі Прикордонних військ КДБ СРСР у бойових діях на території Демократичної Республіки Афганістан (1979–1989 роки): матеріали наук.-практ. конф. (“Використання досвіду участі у бойових діях на території інших держав у забезпеченні державної безпеки України”), (Київ, 12 лют. 2014 р.) / Центр НННПВ Національної академії СБУ. – К.: 2014.
5. Андрей Мусалов. Зеленые погоны Афганистана / Андрей Мусалов. – М.: Яуза-Каталог, 2019. – 417 с.
6. Действия пограничников в составе сводных боевых отрядов в период войны в Афганистане (1979–1989 гг.). / Волосников Р. А., Заплешников Д. В.: материалы междунар. заочной науч.-практ. конф. (“Актуальные проблемы обес-

печения пограничной безопасности”), (Минск – 2017) / Ин-т погран. сл. респ. Беларусь: ГУО “ИПС РБ”, 2017. – 553 с.

7. Пограничные войска России в войнах и вооруженных конфликтах XX в. / Электронная библиотека: [Электрон. ресурс : ЛитМир]. – Режим доступа: <https://www.litmir.me/br/?b=565671&p=112>;

8. Деятельность специальных подразделений Пограничных войск КГБ СССР по обеспечению безопасности государственной границы СССР на территории Афганистана в период военной кампании 1979–1989 годов. / Шевцов А. Л.: материалы наук.-прак. конф. (“Використання досвіду участі у бойових діях на території інших держав у забезпеченні державної безпеки України”), (Київ, 12 лют. 2014 р.) / Центр НННПВ Національної академії СБУ. – К.: 2014.

9. Пограничники в огне Афганистана 1979–1989 / (В. Б. Мурин, А. Н. Парухин, Г. Н. Симаков и др.). [В 2 томах] – М.: ООО “Издательский дом “Граница”, 2019. Т-1. – 328 с.

10. Терещенко В. В. Деятельность советских государственных и военных органов по созданию и совершенствованию окружной системы Пограничных войск (1918–1991 гг.): дис. доктора ист. наук: 07.00.02 / В. В. Терещенко. М., 2015. – 408 с.

11. Мінін Г. М. Афганська спецоперація: двадцять три роки потому. / Г. М. Мінін. // Прикордонник України. К.: ТОВ “Мега-Поліграф”, 2012 (24 лютого). № (6–7) – С.10–11.

12. Пограничные войска России в войнах и вооруженных конфликтах XX в. / Глава IX: Пограничные войска СССР в войне в Афганистане. [Электрон. ресурс: wikireading.ru]. – Режим доступа: <https://military.wikireading.ru/33442>;

13. Грибанов Б. И. По обе стороны границы. Афганистан 1979–1989. / Б. И. Грибанов. // Сборник воспоминаний. М.: ООО “Издательский дом “Граница”, 1999. – 302 с.

14. Новиков В. С. Крылья границы / В. С. Новиков // Историко-документальный очерк. М.: ООО “Издательский дом “Граница”, 2008. – 455 с.

15. Охрана границ Советского государства (1917–1991 гг.): [Электрон. Ресурс: Пограничная служба ФСБ России. Официальный сайт]. – Режим доступа: <http://ps.fsb.ru/history/general/text.htm%21id%3D10320628%40fsbArticle.html>;

16. Резниченко Н. С. Не прятаться от ответственности / Н. С. Резниченко. // Ветеран границы. М.: ФГУ КЖИ “Граница”, 2012. № 4 (59) – С. 29–33.

17. Чачух И. М. Оголенный нерв Азии. / И. М. Чачух. // Независимое международное издание “Кругозор”. – М., 1995 (март).

18. Основные закономерности и принципы применения пограничных формирований в ходе военных действий. / Качуринский В. Ф.: материалы междунар. заочной науч.-практ. конф. (“Актуальные проблемы обеспечения пограничной безопасности”), (Минск – 2017) / Ин-т погран. сл. респ. Беларусь: ГУО “ИПС РБ”, 2017. – 553 с.

References

1. Plakhotnyy M. P. (2011). Entsiklopediya Pogranichnykh voysk. [Encyclopedia of the Border Troops]. (Vols. VI). Kyiv: ООО “Alfa Reklama” [in Ukrainian].

2. Boyarskiy V.I. (2002). General armii Matrosov: portret na fone granitsy [Army General Sailors: portrait on the background of the border]. Moscow: ООО “Izdatelskiy dom “Granitsa” [in Russian].

3. Servatjuk V.M., Mostova K.V., Servatjuk L.V. (2014). Uchastj Prykordonnykh vijsjk KDB SRSR u bojovykh dijakh na terytoriji respubliky Afghanistan (1979–1989 rr.) [Participation of the KGB Border Troops of the USSR in the fighting in the territory of the Republic of Afghanistan (1979–1989)]. Kyiv: СР “Komprynt” [in Ukrainian].

4. Servatjuk V.M., Mostova K.V. (2014). Shhodo uchasti Prykordonnykh vijsjk KDB SRSR u bojovykh dijakh na terytoriji Demokratychnoji Respubliki Afghanistan (1979–1989 roky. [Regarding the participation of the USSR KGB Border Guards in the fighting in the territory of the Democratic Republic of Afghanistan (1979–1989)]. Vykorystannja dosvidu uchasti u bojovykh dijakh na terytoriji inshykh derzhav u zabezpechenni derzhavnoji bezpeky Ukrajinjy. – Use of experience of participation in hostilities on the territory of other states in ensuring national security of Ukraine: Proceedings of the Scientific and Practical Conference. (pp. 73 – 77). Kyiv: Center for Educational, Scientific and Practical Publications of the National Academy of Security Service of Ukraine [in Ukrainian].

5. Andrey Musalov. (2019). Zelenye pogony Afganistana [Green shoulder straps of Afghanistan]. Moscow: Yauza-Katalog [in Russian].

6. Volosnikov R.A., Zapleshnikov D.V. (2017). Deystviya pogranichnikov v sostave svodnykh boevykh otryadov v period voyny v Afganistane (1979–1989 gg.) [Actions of border guards as part of combined combat units during the war in Af-

ghanistan (1979–1989)]. Aktualnye problemy obespecheniya pogranichnoy bezopasnosti – Actual problems of ensuring border security: Proceedings of the International correspondence Scientific and Practical Conference. (pp. 108 – 111). Minsk: GUO “IPS RB” [in Belarus].

7. Pogranichnye voyska Rossii v voynakh i vooruzhennykh konfliktakh XX v. [Russian border troops in wars and armed conflicts of the 20th century]. Digital library: LitMir. Retrieved from <https://www.litmir.me/br/?b=565671&p=112>;

8. Shevtsov A.L. (2014). Deyatelnost spetsialnykh podrazdeleniy Pogranichnykh voysk KGB SSSR po obespecheniyu bezopasnosti gosudarstvennoy granitsy SSSR na territorii Afganistana v period voennoy kompanii 1979–1989 godov [The activities of special units of the Border Troops of the KGB of the USSR to ensure the security of the state border of the USSR on the territory of Afghanistan during the period of the military company 1979–1989]. Vykorystannja dosvidu uchasti u bojovykh dijakh na terytoriji inshykh derzhav u zabezpechenni derzhavnoji bezpeky Ukrainy – Use of experience of participation in hostilities on the territory of other states in ensuring national security of Ukraine: Proceedings of the Scientific and Practical Conference. (pp. 82 – 89). Kyiv: Center for Educational, Scientific and Practical Publications of the National Academy of Security Service of Ukraine [in Ukrainian].

9. Murin V.B., Parakhin A.N., Simakov G.N., Nikitin S.P., Kirillov V.A., Borodkina N.A. et al. (2019). Pogranichniki v ogne Afganistana 1979–1989. [Border guards in the fire of Afghanistan 1979–1989]. (Vol. 1). Moscow: OOO “Izdatelskiy dom “Granitsa” [in Russian].

10. Tereshchenko V.V. (2015). Deyatelnost sovetskikh gosudarstvennykh i voennykh organov po sozdaniyu i sovershenstvovaniyu okružhnoy sistemy Pogranichnykh voysk (1918 – 1991 gg.) [The activities of Soviet state and military bodies to create and improve the district system of the Border Troops (1918 – 1991)]. Doctor’s thesis. Moscow: Moscow Border Institute of the Federal Security Service of the Russian Federation [in Russian].

11. Minin Gh. M. (2012) Afghansjka specoperacija: dvadcatj try roky potomu. [Afghan special operation: twenty-three years later]. Prykordonnyk Ukrainy - Border guard of Ukraine, 6–7, pp. 10-11 [in Ukrainian].

12. Pogranichnye voyska Rossii v voynakh i vooruzhennykh konfliktakh XX v. Glava IX: Pogranichnye voyska SSSR v voyne v Afganistane [Russian border troops in wars and armed conflicts of the 20th century. Chapter IX: USSR border troops

in the war in Afghanistan]. military.wikireading.ru. Retrieved from <https://military.wikireading.ru/33442>; [in Russian].

13. Gribanov B.I. (1999). Po obe storony granitsy. Afganistan 1979–1989. [On both sides of the border. Afghanistan 1979–1989]. Moscow: OOO “Izdatelskiy dom “Granitsa” [in Russian].

14. Novikov V.S. (2008) Krylya granitsy [Wings of the border]. Moscow: OOO “Izdatelskiy dom “Granitsa” [in Russian].

15. Okhrana granits Sovetskogo gosudarstva (1917–1991 gg.) [Protection of the borders of the Soviet state (1917–1991)]. Border Service of the FSB of Russia. Official site. Retrieved from <http://ps.fsb.ru/history/general/text.htm%21id%3D10320628%40fsbArticle.html>; [in Russian].

16. Reznichenko N.S. (2012). Ne pryatatsya ot otvetstvennosti [Do not hide from responsibility]. Veteran granitsy – Veteran border, 4 (59), 29–33 [in Russian].

17. Chachukh I. M. (1995). Ogolennyy nerv Azii [Asian nerve]. Moscow: “Krugozor” [in Russian].

18. Kachurinskiy V.F. (2017). Osnovnye zakonomernosti i printsipy primeneniya pogranichnykh formirovaniy v khode voennykh deystviy [The main laws and principles of the use of border formations in the course of hostilities]. Aktualnye problemy obespecheniya pogranichnoy bezopasnosti - Actual problems of ensuring border security: Proceedings of the International correspondence Scientific and Practical Conference. (pp. 215 – 216). Minsk: GUO “IPS RB” [in Belarus].

*Sergii Taranets, state adjunct in the
scientific and organisational department,
Petro Sahaidachnyi National Army
Academy in Ukraine (Lviv)*

**ACTIVITY OF AIR ASSAULT COMPONENT OF SPECIAL UNITS
OF THE BORDER TROOPS OF THE USSR
(BY THE EXPERIENCE OF THE WAR IN AFGHAN 1979 – 1989)**

Participation in combat actions of the Border Troops of the USSR State Security Committee (SSC) has been silenced for a long time, as the border guards did not officially fight in Afghanistan. Servicemen of the Border Troops who died

in the Democratic Republic of Afghanistan were officially considered dead while guarding and protecting the state border. At the same time many border guards have gone through the crucible of the Afghan War. It is only recently the memoirs of direct participants of those events have begun to appear, in some measure archival data have been opened and scientific papers on this topic have been published by specialists. The article emphasizes the extraordinary and very important role played by the Border Troops in the war in Afghanistan. Using the analysis of sources and literature examines the experience of the USSR in the formation, development and direct combat activities of special units of the Border Troops of the USSR SSC. The creation, structure, armaments and activities of an unprecedented phenomenon for the Border Troops, in particular the air assault component of the special units of the Border Troops of the USSR SSC are considered. The role and place of the air assault groups in the general structure and activities of the special units of the USSR border guards are highlighted. The separation of the air assault component into ground and air components is substantiated, and a system of interaction between these components is outlined. It is revealed the evolutionary process of creation and further development of the air component - the aviation of the Border Troops. The structure of the aviation of the Border Troops, its armament and combat activity during the air assault operations in cooperation with the air assault units are analyzed.

Key words: *air assault component, special units of the border troops, erected combat units, maneuvering groups, motomaneuvering groups, air assault mobile groups, air assault operations, air assault actions, air assault raid actions, air assault shock actions, aviation of the border troops.*